

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ОБСЯГУ УВАГИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО
РОЗВИТКУ»**

Виконала студентка 2 курсу, групи KorLb1–M18
спеціальності 016 Спеціальна освіта
"Логопедія. Спеціальна психологія"
Шемчук Оксана Геннадіївна

Керівник:

Бєлова О.Б., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

....., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2019р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО – ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УВАГИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1 Науково-теоретичні дослідження становлення поняття «увага»	6
1.2 Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з типовим психофізичним розвитком.....	16
1.3 Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСЯГУ УВАГИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	25
2.1 Методики для дослідження властивостей уваги у дітей молодшого шкільного віку	25
2.2 Аналіз матеріалів дослідження.....	28
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ОБСЯГУ УВАГИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	37
3.1. Зміст навчально-корекційної роботи формування обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення	37
3.2. Методика формування обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення	44
3.3. Аналіз результатів формувального навчання.....	69
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	81
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність теми. Завданням сучасної загальноосвітньої школи є розвиток гармонійної, високодуховної особистості, яка постійно самовдосконалюється та приймає активну участь у соціальному житті країни (І. Бех, В. Синьов, О. Хохліна та ін.). Повною мірою це стосується навчання й виховання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР) (Н. Гаврилова, С. Конопляста, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.). Неуважність молодших школярів – одна із найпоширеніших причин зниження успішності у навчанні. Помилки у письмових роботах і під час читання викликають у дітей стан тривожності, невпевненості у собі. За допомогою формування обсягу уваги у молодшого школяра, є можливість розвинути периферійний зір, якій впливає на швидкість читання та контроль на письмі (Н. Чередніченко, І. Клименко, Л. Тенцер та ін.).

Проблеми уваги розглядали у різних галузях психології та педагогіки. У психології проблему уваги вивчали в межах загальнотеоретичних підходів Л. Виготський, П. Гальперін, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та інші вчені. Дослідженням властивостей уваги займались учені під керівництвом М. Добриніна, І. Страхова, Ф. Гоноболіна. Глибоко досліджували розвиток уваги молодших школярів в учбовій діяльності Г. Люблінська, О. Леонт'єв, І. Страхов та ін. Зокрема, П. Гальперін, С. Кабільницька обґрунтували формування уваги як розвиток самоконтролю у процесі поетапного формування розумових дій. М. Задесенець, Т. Лисянська, М. Горбач, М. Лиля виявили співвідношення та динаміку мимовільної і довільної уваги у дітей молодшого шкільного віку на різних етапах навчання у початковій школі. Процеси та властивості уваги у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР) (Л. Андрусина, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Трошин, Н. Чередніченко та ін.); атиповим розвитком (Ю. Бугера, В. Шорохова та ін.).

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему **«Формування обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення»**.

Мета дослідження – розробити та апробувати методи навчально-корекційної роботи спрямовані на формування обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз наукових джерел з зазначеної проблеми, та визначити, особливості розвитку уваги та її властивостей у дітей молодшого шкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Визначити методи діагностики та експериментально дослідити особливості розвитку обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Визначити методи формування обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення. Експериментально перевірити ефективність проведеної навчально-корекційної роботи.

Об'єкт дослідження – процес формування об'єму уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – особливості формування об'єму уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

Методи дослідження: – *теоретичні*: вивчення та порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження для визначення теоретичних засад і основних підходів щодо визначення сутності уваги, її діагностики та корекції;

– *емпіричні*: дослідження обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку за методиками: вивчення обсягу уваги – «Класичні таблиці Шульте» та В. Богомолова – «Запам'ятай і розтав крапки»; вивчення концентрації уваги – методика Бурбона-Анфімова в модифікації П. Рудіка – «Літери» та

П'єрона-Рузера – «Розстав значки»; констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних; χ^2 критерій Пірсона.

Теоретичне значення. Розширено поняття «уваги», охарактеризовано методи формування обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з ПМР; подано порівняльний аналіз обсягу уваги у молодших школярів з типовим розвитком та з ПМР.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації психологічного інструментарію діагностики особливостей розвитку властивостей уваги у дітей дошкільного віку. Описана навчально-корекційна методика може бути використана у роботі логопеда, психолога, вихователя логопедичної групи та груп з інклюзивної форми навчання.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі закладів Старокостянтинівських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів №1 та №8 Старокостянтинівської міської ради Хмельницької області.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: «Особливості розвитку обсягу уваги у дітей молодшого шкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (84 найменувань), додатків (10 сторінок). У роботі вміщено 20 таблиць, 8 діаграм. Загальний обсяг наукової роботи – 98 сторінок, з них 80 сторінок – основного тексту.

ВИСНОКИ

Результати науково-теоретичного а також експериментального дослідження дозволяють нам сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що увага пов'язана з усіма когнітивними процесами; вона здатна вплинути на процес навчання і виховання дитини завдяки довільної вольової регуляції. Також, було визначено, що існують різні властивості уваги, такі як обсяг, стійкість, переключення, розподіл, вибірковість, концентрація). У науковому колі досі тривають дискусії стосовно природи її виникнення.

2. Встановлено, що у дітей молодшого шкільного віку мимовільний процес уваги на основі навчальної діяльності переходить у довільність; в значної кількості учнів увага характеризується слабкістю, невеликим обсягом, низьким рівнем зосередженості та стійкості. У дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення спостерігається зниження концентрації, переключення, розподілу, обсягу і стійкості уваги, відзначається низький рівень довільності, труднощі в плануванні і контролю своїх дій.

3. Визначено методики, що направлені на вивчення обсягу уваги («Класичні таблиці Шульте» та В. Богомолова – «Запам'ятай і розтав крапки»), та її концентрації (Бурбона-Анфімова в модифікації П. Рудіка – «Літери» та П'єрона-Рузера – «Розтав значки»).

Доведено, що у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення обсяг уваги є не достатньо розвинений на відміно від їх однолітків без мовленнєвих патологій; визначено, що концентрація уваги пропорційно обсягу є недорозвинутою і викликає труднощі більше у дітей з НЗНМ та ФФНМ.

4. Сформовано психолого-педагогічні принципи, завдання, цілі, шляхи їх виконання, розроблені форми, поетапність та зміст формувального експерименту, підхід, методи та прийоми щодо формування обсягу уваги у молодших школярів з порушеннями мовлення; включити у корекційну роботу формування інших психічних процесів таких як сприймання, інші види уваги, пам'ять, мислення, уяву.

Вивчення загального рівня обсягу уваги доводить, що у ЕГ (ПМР) на відміну від КГ (типов. розв.) незначний відсоток учнів, з низьким (ЕГ у середньому на 1,2% > КГ) рівнем розвитку обсягу уваги і значно збільшився середній (ЕГ у середньому на 13,7% > КГ) рівень. Високий рівень у молодших школярів з ПМР відстає від показників дітей з типовим психофізичним розвитком на 12,1% (ЕГ у середньому на 12,1% < КГ), але після проведення навчально-корекційної роботи у порівнянні до і після експерименту таких дітей збільшилось на 12,3%. Це дає нам можливість припустити, те що систематична навчальна робота з учнями з ПМР може вплинути на формуванні обсягу уваги. Це говорить про те, що учні з ПМР краще зможуть сприймати навчальний матеріал на шкільних заняттях.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення уваги у дітей-логопатів є урахування мовленнєвого дизонтогенезу (у дітей з дизартрією, ринолалією, алалією та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астафьев С. В. Психофизиологические показатели уровня внимания : дис. ... канд. псих. наук. Москва, 2003. 258 с.
2. Ахтамьянова И. И. Регуляция и саморегуляция внимания учащихся : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Москва, 1986. 16 с.
3. Барташнікова І. А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль : Навч. книга-Богдан, 2006. 40 с.
4. Баскакова Л. И. Экспериментальное исследование устойчивости внимания подростков - учащихся массовой и вспомогательной школ : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Москва, 19 с.
5. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики : учеб. пособие для студентов. Москва : Академия, 2000. 192 с.
6. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. С. 5-6.
7. Бех І. Д. Довільна поведінка школяра як мета виховання : Рідна школа. 1993. № 9. С. 29–32.
8. Белова О. Б. Подолання підвищеного рівня агресії у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку: моногр. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори 2006, 2018. 280 с.
9. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням. Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 54–64.
10. Белова О. Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : Зб. наукових праць Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. Вип. II. С. 6–15.
11. Бугера Ю. Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та молодших школярів з розумовою відсталістю у процесі

- навчальної діяльності. *Наук. вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. Зб. наук. праць. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. №1. С. 11–16.
12. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посіб. 2-ге вид. Київ, 2007. 968 с.
13. Вишневская В. П. Особенности развития внимания в условиях автоматизированной обучающей системы (АОС) : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Минск. гос. пед. ин-т. Минск, 1991. 21 с.
14. Волкова Т. Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги. Донецьк : БАО, 2006. 240 с.
15. Воробей А. А. Диагностика и коррекция внимания младших школьников : учеб.метод. пособие. Кемерово, 1991. 33 с.
16. Воронин А. Н. Методики диагностики свойств внимания. *Методы психологической диагностики*. Москва, 1993. Вып. 1. С. 16 – 27
17. Выготский Л. С. Развитие высших форм внимания в детском возрасте. *Хрестоматия по вниманию*. Москва, 1976. С. 113 –129.
18. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. Зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець- Подільський : Аксіома, 2008. Вип. X. С. 306–310.
19. Гальперин П. Я. К проблеме внимания. *Хрестоматия по психологии*. 2 изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1987. С. 169–175.
20. Гиппенрейтер Ю. Б. Деятельность и внимание. *А. Н. Леонтьев и современная психология*. Москва, 1983. С. 165 – 177.
21. Гоноболин Ф. Н. Воспитание внимания учащихся. Москва : МГУ, 1974. 100 с.
22. Горбач М. С. Психологические основы воспитания внимания у первоклассников в процессе учебы : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Киев, 1952. 19 с.

23. Дети со сложными нарушениями развития. *Психофизиологические исследования*. Москва : Экзамен, 2006. 352с.
24. Дефектологічний словник : навч. посіб. Київ : Леся, 2011. 528 с.
25. Добрынин Н.Ф. О теории и воспитании внимания. *Хрестоматия по вниманию*. Москва : Московский ун-т, 1976. С. 243–258.
26. Дормашев Ю.Б., Романов В.Я. Психология внимания : Учебник. 3-е изд. Москва : МПСИ: Фринта, 2002.
27. Дубровинская Н. В. Нейрофизиологические механизмы внимания: онтогенетическое исследование : монографія. Ленинград : Наука, 1985. 144 с.
28. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. Посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 360с.
29. Калининкова С. Н. Экспериментальное изучение устойчивости внимания учащихся V и VIII классов (в процессе комментированного письма). Уч. зап. МГПИ им. В. И. Ленина. № 381. 1970.
30. Калягин В. А. Психология лиц с нарушениями речи. СПб. : КАРО, 2007. 544 с.
31. Калягин В. А. Логопсихология : учеб. пособие. 2 изд. Москва : Акамедия, 2007. 320 с.
32. Ковальчук В.А. Особливості розвитку уваги молодших школярів та шляхи його розвитку. *Початкова школа*. 2004 №6 с.13–14
33. Коробко С. Л. Работа психолога з молодшими школярами : метод. посібник. Київ: Літера ЛТД, 2006. 416 с.
34. Костюк Г. С. Вікова психологія. К. : Радянська школа, 1976. 270 с.
35. Косякова О. О. Логопсихология : учеб. пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. 157 с.
36. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія: навч. посіб. Київ, 2010. 293 с.

37. Левитина С.С. Можно ли управлять вниманием школьника? Москва: Знание, 1980. 140с.
38. Леонтьев А. Н. О диагностических методах психологического исследования школьников. *Советская педагогика*. 1968 . №7. С. 65 – 77.
39. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции. Славянск : Моторин Б. И., 2012. 386 с.
40. Логопсихология : учебно-метод. пособ. Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2007. 150 с.
41. Лукомская С. А. Этапы развития внимания и его психофизиологическая характеристика : автореф. канд. дис. Л., 1979. 20 с.
42. Лурия А. Р. Внимание и память. Москва : Просвещение, 1975. 260 с.
43. Люблінська Г.О. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ, 1974. 210с.
44. Макагонова А. А. Распределение внимания в связи с особенностями нервной деятельности : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1954. 14 с.
45. Максименко С., Максименко К., Главник О. Готовність дитини до навчання. Київ, 2003. 112 с.
46. Максименко С.Д. Загальна психологія. Вінниця, 2014, 704 с.
47. Марьянович А. Т. Методика исследования динамики внимания. *Вопросы психологии*. 1983. № 2. С. 129 –132.
48. Матюхина М. В. Возрастная и педагогическая психология. Москва : Просвещение, 1984. 256с.
49. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. *Вопросы психологии*. 1992. №4.
50. Машталъ О. Лучшие методики развития внимания у детей : 1000 тестов, заданий и упражнений. Санкт-Петербург : Наука и Техника, 2008. 304 с.

51. Менчинская Н. А., Моро М. М. Вопросы методики и обучения в начальных классах. Москва: Просвещение, 1996, 226с.
52. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь : 3-е изд. Москва : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 633 с.
53. Миронова С. П., О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева. Основы корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. 2010. 264 с.
54. Мухина В. С. Возрастная психология. Москва : Владос, 2000. 453с.
55. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Вища шк., 2004. 487 с.
56. Немов Р. С. Психология. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики.: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. Москва : ВЛАДОС, 2001. 640 с.
57. Неровня О.В. Психологія уваги (курс лекцій). Львів: Вища школа, 1973.
58. Несух Ю. Розвиток пізнавальних процесів дітей молодшого та середнього шкільного віку. Київ : Шкільний світ, 2008. 188с.
59. Нужнова С. В. Применение статистических методов в психологии – педагогических исследованиях : Учебное пособие. Троицк : ГОУ ВПО «ЧелГу», 2005. 120 с.
60. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. Москва : Тривола, 1995. 184с.
61. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ, 2008. 288 с.
62. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник Київ : Кондор, 2009. 576 с.

- 63.Палій А. А. Дитяча психодіагностика [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://skaz.com.ua/psihologiya/10230/index.html>—Назва з екрану.
- 64.Пахомова Н. Г. Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи. Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. Нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Вип. XV. Серія: соц.-пед. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 81–85.
- 65.Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
- 66.Петровский А. В. Общая психология Москва: Педагогика, 1986. 461 с.
- 67.Понарядова Г. М. О внимании младших школьников с различной успеваемостью. *Вопр. психол.* 1982. № 2. С. 51–59.
- 68.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В. 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т.1 488 с.
- 69.Савчин М. В. Вікова психологія : навч. Посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
- 70.Светлова И. Внимание. Москва : Эксмо, 2003. 48 с.
- 71.Сергеенкова О. П. , Столярчук О. А. , Коханова О. П. , Пасека О. В. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
- 72.Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини. Київ : Знання, 2008. 359 с.
- 73.Скрипченко О. В., Долинська Л. В., З. В. Огороднійчук. Загальна психологія : підручник. Київ, 2005. 464 с.
- 74.Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч посіб. 4-те вид. Київ, 2014. 112 с.
- 75.Солодухова О. Г. Индивидуальные особенности внимания и мыслительной деятельности учащихся: автореф. канд. дис. ... Москва, 1976. 22 с.

76. Страхов И. В. Вопросы психологии внимания. Саратов, 1974. Вып. 6. 73 с.
77. Сушко В.В. Психологічна програма для учнів початкової школи “Формування довільності і зосередженості”. *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. № 11. С.46–52
78. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посібник. Київ, 2004. 348 с.
79. Трофімов Ю. Л., Рибалка В. В., Гончарук П. А. Психологія: підручник 5-те вид., стереотип. – Київ, 2005. 560с.
80. Трошин О. В., Жулина Е. В. Логопсихология: учеб. Пособие. Москва, 2005. 256 с.
81. Угарова Г. М. Возрастная динамика свойств внимания дошкольников и младших школьников : дис. ... канд. психол. наук : спец. возрастная и пед. психология / МПГУ. Москва, 1994. 220 с.
82. Хомская Е. Д. Нейропсихология. 4-е изд. Санкт-Петербург, 2005. 496с.
83. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.
84. Чередніченко Н. В, Клименко І. В., Тенцер Л. В. Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція. Навчально-методичний посібник. Київ: ДІА, 2016. 248 с.